

**ГУМАНСТИЧНІ ЦІННОСТІ
СВІТОВИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ
І ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО
СВІТУ**

ММХХ

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Факультет історії, права і етнології Вінницького державного
педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського

ГУМАНІСТИЧНІ ЦІННОСТІ СВІТОВИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ І ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО СВІТУ

Матеріали X Всеукраїнської конференції
здобувачів вищої освіти та молодих вчених.
Кривий Ріг, 2 квітня 2020 року

КРИВИЙ РІГ
2020

УДК 930.9(082)

Г94 Гуманістичні цінності світових цивілізацій і проблеми сучасного світу : Матеріали X Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених. Кривий Ріг, 2 квітня 2020 року [електронне видання] / Редкол.: О. Кожухар та ін.; відп. ред. В. Яшин. Кривий Ріг, 2020. 124 с.

Збірка містить матеріали виступів учасників X Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених «Гуманістичні цінності світових цивілізацій і проблеми сучасного світу», що відбулася (в дистанційному режимі) 2 квітня 2020 року на базі Кафедри всесвітньої історії Криворізького державного педагогічного університету. У матеріалах розглядаються актуальні та малодосліджені сторінки історії. Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів та усіх, хто цікавиться історією.

Редакційна колегія:

Кожухар О.І. кандидат історичних наук, доцент, зав. каф. всесвітньої історії (голова);

Яшин В. О. кандидат історичних наук, доцент (відповідальний редактор),

Панафідін І. О., кандидат філософських наук, старший викладач,

Турчина В. М. старший лаборант (відповідальний секретар).

Рецензент:

Романець Н.Р., доктор історичних наук, професор кафедри історії України та правознавства КДПУ

Затверджено до друку Вченою радою Факультету географії, туризму та історії Криворізького державного педагогічного університету

DISCLAIMER

Редакційна колегія виходить із принципу презумпції академічної доброчесності авторів. Відповідальність за дотримання академічної доброчесності покладається виключно на авторів опублікованих матеріалів.

©КДПУ, 2020

©Автори статей, 2020

©В. Яшин: дизайн, художнє оформлення, комп'ютерна верстка, макет. 2020

Шрифт KobzarKS © 2014 by Kyivstar JSC

Ілля ЛІСОКОНЬ

Криворізький державний педагогічний університет

НАЦІОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Однією з форм існування людства є етноси та нації. Вони з плином часу та зміною історичних умов постійно змінювались. Сучасна Франція дуже різниться від часів Юлія Цезаря, Великобританія за часів Анни Стюарт відрізняється від правління сучасного монарха - Єлизавети II, так і сучасна Україна дуже відрізняється в своїй історичному, а головне національному, розвитку від ХІХ століття.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що для сучасних українських реалій вивчення питання українського націотворення має особливо болючий характер. Хоча, на сьогодні, саме це питання є визначальним у формуванні поняття «нація». Кожна нація в процесі свого історичного розвитку проходить етапи зародження, формування та утвердження, українці не є виключенням.

Аналізуючи процес становлення явища, яке ми називаємо українським націотворенням, маємо відповісти на запитання: Де, в якому пункті (чи пунктах) історичного часу слід шукати початки формування окремої української держави? Коли і як українська нація почала формуватися як «уявлений народ»? Коли ця спільнота з етнічної почала перетворюватися на політичну?

Вплив соціальних, політичних та соціально-економічних чинників на формування нації дістав відображення у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, українська дослідниця Г. Нестеренко розглядає націю як створену на основі етнічних груп соціальну систему, яку характеризують певний рівень національної самосвідомості (достатній для підтримки спільної мети) і воля до політичної самоорганізації, що зумовлює формування держави з демократичним способом правління і

націленістю на спільне майбутнє. Однакова мета і воля до спільного політичного майбуття виступають основними системостворчими факторами політичної нації [3, с. 27].

Термін «нація» (від латинського «Natio» - плем'я, народ) почав використовуватися в Стародавньому Римі і зовсім не був пов'язаний з формаційною періодизацією історії. Цей термін означав історичну спільність людей, що склалася на певній території, користувалася певною загальною (державною) мовою, мала спільні політичні та економічні і культурні зв'язки [6, с. 5-6]. На сьогодні термін «Нація» - полісемантичне поняття, що застосовується для характеристики великих соціокультурних спільнот індустриальної епохи. Існують два основні значення терміну [5]:

1. Політична спільнота громадян певної держави - політична нація - це сукупність політично суб'єктивних громадян, що здійснюють колективні національні інтереси через механізм власної політичної організації. Нація визначається, як основний державотворчий елемент, джерело державної влади та носій державного суверенітету.

2. Спільнота, яка має спільне історичне походження, з єдиною мовою і самосвідомістю (як особисте відчуття, так і колективним усвідомленням єдності і відмінності), власною державністю і прагненням до її створення.

Націотворення як процес є складним і досить довготривалим. Навіть у старих націй процес формування національної ідентичності або національної свідомості «був повільним і неясним» [4, с. 516]. Процес формування нації залежить від ряду об'єктивних факторів: різні історичні процеси, географія, суспільно-політичні та економічні передумови, культурна сфера життя людей.

Процес формування нації - соціальні, політичні та культурні відносини, які в процесі своєї реалізації, є відображення обличчя нації. Якщо казати за Україну, то питання формування української нації можна починати з розподілу території України та її народу між Московією та річчю Посполитою за Андрусівським договором 1667 року та Вічним

миром 1686 року. Процес розділення України призвів до того, що обидві держави відверто нехтували інтересами українців, не дивлячись на те, що українці були одним із найбільших етносів з багатою історією, самобутньою культурою, побутом та визначеною територією проживання.

У XIX столітті Російський царизм був насторожений діяльністю «Основи», Київської громади, кириломефодіївців, українофілів тощо, а також будь-якими проявами або пожвавленням активності українців. Особливе занепокоєння спочатку викликали намагання українофілів створити систему освіти для простого народу таки ж народною мовою, що в умовах звільнення багатомільйонної маси селян від кріпацтва породжувало очікування соціальних катаклізмів і страхи, що створена українофілами мережа недільних шкіл для народу може бути використана як засіб пропаганди [1].

Циркуляр 18 липня 1863 року Київському, Московському та Петербурзькому цензурним комітетам, що увійшов в історію за прізвищем міністра внутрішніх справ Петра Валуєва, який його підписав, відкрив собою цілу епоху репресивних заходів російської імперської влади щодо українського руху на етапі його модернізації, ставши певним виразним символом такої її політики. Поза тим, тривалий час найбільш дошкульне й таке, що стало «крила- тим», формулювання циркуляру абсолютно незаслужено приписувалося самому міністрові, хоч воно йому насправді і не належало [6, с. 28].

Самозакриття «Основи», Валуєвський циркуляр, заслання одних українофілів і залучення на державну службу у Царстві Польському інших, припинення діяльності Київської Громади - все це призвело до того, що в українському національному русі настав, за влучним визначенням М. Драгоманова, «антракт», промовистим свідченням якого є той факт, що за шість років після видання Валуєвського циркуляру вийшло друком стільки ж назв книг українською, як за один лише 1862 р. [2]. Хоча не дивлячись на чинність Валуєвського циркуляру в Російській імперії, на початку 70 років XIX століття закладений процес

лібералізації не можна було зупинити, і на вимоги Валуєвського циркуляру, поступово, звертали все менше і менше уваги.

Кінець XIX - початок XX століття ознаменувалися значним поживавленням суспільно-політичного руху в Україні. Яскравим виявом цього стало утворення в Австро-Угорщині та Російській імперії українських партій. Їх спектр був досить широким і включав різні напрями: революційно-радикальний, ліберально-демократичний, національно-радикальний тощо. Прихильність до цих напрямів чи поєднання їх у політичному русі зазнавали певної еволюції й зумовлювали наявність різних політичних партійних установок, шляхів, методів, засобів досягнення програмних завдань. Українські партії в Росії й Австро-Угорщині діяли в неоднакових умовах. Проте всі вони відповідно до своєї ідейно-політичної спрямованості обґрунтовували та обстоювали національні, політичні та соціально-економічні вимоги, були втягнуті в орбіту найважливіших суспільних процесів і подій, пропонували широкий діапазон способів і шляхів розв'язання найбільш актуальних тогочасних проблем [6, с. 103].

На підставі вище викладено можна зробити наступний висновок, що саме у XIX столітті відбувається «національна відлига», оскільки багато українських громадських діячів та діячів культури намагалися протистояти асиміляційній політиці імперій та утвердити, вже сформовану, як націю українців. В умовах піднесення національної свідомості та прагнення до створення власної держави постало українське національне питання, яке кожна зі сторін намагалася вирішити на свою користь, розпочалося національне відродження, формування національної свідомості та висування теорій української державності.

Процес формування нації на українських землях у XIX столітті насправді окутий великим різнобарв'ям своїх діячів, які через зародження української національної свідомості у своїй діяльності сприяли його поширенню у суспільно-політичній та культурній сферах людського життя. Завдяки власним ідеям діячі домоглися пробудження національної свідомості українського народу, а концепції державності етнічних земель України у XIX

столітті стали основою для зародження ідей державного суверенітету і національних рухів за незалежність, як таких, котрі консолідують етнічну спільноту створюючи їм умови для націогенезу та державотворення на етнічних землях. Зараз ми можемо спостерігати в Україні процес переходу від етнічної групи до націй, що виступає як відносно самостійний процес та сфера соціального життя. Зміни політичних систем, орієнтація на дружні відносини з сусідніми державами та соціальна диференціація суспільства привели до того, що націотворення відокремилось в самостійний вид діяльності людей, окремо розрізняючи націотворення, націогенез та державотворення.

Література

1. Вульпиус Р. Языковая политика в Российской Империи и украинский перевод Библии (1860-1906). Казань, 2005. № 2. с. 191 - 224.
2. Лисяк-Рудницький І. Енциклопедія українознавства: Словникова частина у 10 т. Львів, 1993. Т. 2. с. 589 - 591.
3. Нестеренко Г. Самовідтворення української політичної нації: принципи та механізми: автореф. дис. ... д-ра філософ. наук. Київ, 2009. 30 с.
4. Сетон-Вотсон Г. Старі й нові нації. Націоналізм. Антологія. Київ, 2000. С. 515 - 520
5. Терешкович П. Нація. Новітній філософський словник: Енциклопедія. Мінськ, 1998. 896 с.
6. Українське суспільство на шляху до політичної нації: історія і сучасність : колективна моногр. / кер. кол. авт. і наук. ред. І. Дудко. Київ, 2014. 478 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ІХ Всеукраїнська конференція здобувачів вищої освіти
та молодих вчених, Кривий Ріг, 2 квітня 2020 року**